

РЕСЕН

Ресен лежи у равници, на друму Охрид—Битољ. Тај друм пролази кроз средину вароши. Ресен је од Охрида удаљен 40 км., а преким путем, преко планине Петриње, нема ни 30 км. Од Битоља је далеко око 32 км. Отворен је према Северу, Истоку и Југу, док је на Западу гребен Петриње. Северни и источни ветар су хладни и зими доносе снег, а јужни је топао и увек праћен кишом.

Источно од варошице тече Голема Река, која готово сваке године плави њиве и ливаде. Један петрињин поток пролазећи поред села Јанковца улази у варошицу, у њој покреће два млина, и испод варошице утиче у Голему Реку. Лети за вештачко наводњавање служи како овај петрињски поток, тако и Голема Река, која извире из Бигле.

Варошица врло добро стоји са пијаћом водом. Вода је хладна и бистра, и ако нешто мало кречњачка. Има деветнаест чесама, у свакој улици по једну, и један извор. Бунар има свака кућа. Изданска вода у Ресну пореклом је, по свој прилици, од атмосферске воде, која пада на кречњачки гребен Петриње, западно од Ресна.

Око Ресна има мало земље за обрађивање. Виногради су на брдима југозападно и југоисточно од вароши; њиве, баште, воћњаци и ливаде у равници, и око Големе Реке, северно и јужно од варошице; а у подножју Петриње, западно и северо-западно од варошице, налазе се пашњаци, где пасе варошка стока.

Ресен, као и све мање вароши на нашем Југу, има земљораднички карактер. Раније је било село, и из године у годину све више постаје варош. Сеоски карактер огледа се сада у томе, што готово свака породица има њивицу, виноградић, ливадицу, и мањи или већи воћњак; затим бар једну краву или неколико коза, свињу, кокошке, пловке итд. Стога готово ни једна породица не плаћа: стан, хлеб, вино, ракију, млеко, масло и маст, јаја и др. Па и за месо ретко даје паре. Зато је врло слаба трговина са варошанима, и трговци живе једино од околних села.

Али се тај карактер Ресна све више и више губи. У поменику Зографског манастира, из XVII века, у списку дароватеља спомиње се село Ресен, као место боравка неког дароватеља. Значи да је у XVII веку Ресен био село. Из XVIII века нема никаквих података о Ресну. Из XIX века имамо путописе разних путника, који Ресен означају већ као варошицу. Руски слависта Виктор Ив. Григоровић 1845. г. бележи „городъ“ Ресна, въ четырехъ часахъ отъ озера...“¹ Аустриски конзул

¹ В. И. Григоровичъ, Очеркъ путешествія по Европейской Турци, 2-ое издание, Москва 1877. г., стр. 114.

у Солуну Хан прошао је овуда 1863. год. и каже да варош Ресен има 600—700 кућа, од којих је 150 муслиманских, 60 циганских, 100 цинцарских и 300—400 словенских — хришћанских кућа.¹

До других писаних података о Ресну из његове блиске прошлости нисам могао доћи. Али зато имамо живе споменике; неколико људи у добокој старости, који сву прошлост своје варошице носе у своме памћењу. Чим их нестане, што ће свакако ускоро бити, нестаће и свега оног, што они још знају о прошлости Ресна. С тога сам сматрао за потребно да их испитам и изнесем историју ове варошице на најјужнијој граници наше отаџбине.

Распитивао сам се најпре код старца Крста Кремша Србиновића. Њему је сад 98—99 година, и потпуно је слеп на оба ока. Већ дуже времена никако не излази из куће, јер је врло слаб, — не држе га ноге. Његов прадед Кремшо Србиновић дошао је у Ресен као момак из села Горњег Дупена, испод Петриње. Овде се оженио и добио сина Ивана, Иван Стојча, а Стојча овога Крста. Узимајући у обзир њихов живот, рачунам да је се Кремшо Србиновић морао доселити у Ресен средином XVIII века, онда када је Ресен био већ паланка, која је својим становницима пружала извесну безбедност. Сматрам да је он пребегао овамо од обести каквог муслимана, коме биће да се нечим замерио. Крста ми је дао доста података о постанку Ресна. Све што говори, он је лично видео или од старијих чуо.

Други старац-хришћанин, код кога сам се распитивао, јесте Христо Лапчевић. Рођен је 1851. год., има свега 74 године, али је човек образован и разборит и памти многе ствари које су му старији причали. Породица Лапчевић из Ресна дала је у опште много угледних људи. О досељењу њиховог рода говорићу доцније.

Трећи старац је Смаиљ-ага Спаја, који, по причању суседа, има преко сто година; он сам одавно је већ престао да их броји. И он је потомак једне од најстаријих муслиманских властелинских породица.

Смаиљ-ага Спаја, којег народ због дужине зове Долгијот, причао ми је да је његов чукундед, који се такође звао Смаиљ, био закупац ресенског поља (спахија или спаја), али није овде живео, већ у Старову, у охридској котлини, око шест километара јужно од манастира Св. Наума. Једне зиме јако се разболи у Старову. С пролећа дође у Ресен, где је клима здравија, и овде оздрави. Уверивши се да му у Старову нема живота, реши се да се коначно досели у Ресен. Зато остави својој браћи сву имовину у Старову, а оно што су имали у Ресну оставе они њему. Тако се досели у Ресен. Када се је Смаиљ доселио из Старова, у Ресну је било око 70 кућа. То је по његовом рачунању могло бити пре 250 година, рачунајући шест појасева по 40 година — дакле око 1675. год.

Ово казивање Смаиљ-аге потпуно се слаже са оним што наведосмо по споменику Зографског манастира из XVII в., — да је тада Ресен био село. Сада дознајемо да је то село имало онда седамдесетак кућа.

Ово је почетак историје Ресна.

Смаиљ-ага Спаја додаје још и ту важну околност, да је у Ресну било више хришћанских кућа, око 40, а муслиманских око 30. Поку-

¹ Hahn, Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar, unternommen im Jahre 1863., Wien, 1867. год., стр. 139.

шаћу да утврдим, које су биле те муслиманске и хришћанске породице. Нарочито је важно утврдити староседелачке муслиманске породице, јер има разлога веровању да су и оне по пореклу словенске, као што то тврди и народно предање у Ресну.

Сва три старца, и ако у разна времена и на разним местима, сложено су ми казивали, да је у Ресну најстарија породица т. зв. Ефендија. Мушки чланови од ове породице били су увек по традицији у духовним звањима — господа или ефендије.

На месту данашње текије у Ресну била је некад црква Св. Петке, која је раније можда пре XVII в. претворена у џамију. У вези са овим народно предање казује да је породица Ефендија била хришћанска свештеничка породица и када је црква Св. Петке била претворена у џамију ова свештеничка породица се потурчила, и примила муслиманско духовно звање у џамији и управу над добрима њеним. Предање казује даље да је та породица, примивши Ислам, све хришћанске знаке, крстове, иконе, црквене словенске књиге, путир и др. судове, сакрила у један сандук, који се, бајаги, и данас чува у текији као светиња и никад не отвара.

Када је свештеничка породица била приморана да прими Ислам, онда се може мислити шта је било са обичном хришћанском паством, сви су се, ваљда, листом морали одрећи Христа. Тиме су сачували своја имања и добили нове прерогативе. Стога у XVII веку налазимо у Ресну тридесетак муслиманских беговских кућа, које су владале свим пољем, далеко из атара ресенске општине.

Поред породице Ефендија, друге муслиманске породице из тога доба јесу: Ђеловци, Абдулаговци, Есфијовци, Ујкала, од Ђулбавча, Абдурамановци (сви су помрли), Мула-Бећировци и др. Сачувано је име и једне од оних муслиманских породица, чији су мушки чланови били обичне занатлије; то су Сачијовци.

Као најстарије хришћанске породице у Ресну, из XVII в. и раније, нав де се ове: Ђелешовци, Дочовци, (досељени из села Гопеша — али врло рано), Шалевци, Кочовци, Џуровци, Теговци (или Тегулевци). Тодор-Кршиљулевци (помрли, вајкадашњи лончари у Ресну), Поп-Татаровци, Толтевци (од пре 30 година исељени у Румунију), Сељаковци, Бозацијевци (помрли), Пластиновци (породица Маиђела) и друге старе породице, чија имена нисам могао сазнати.

У XVII веку, на један километар источно од Ресна, постојало је чисто словенско и хришћанско село Доброво. Крајем XVII века Турска је била слаба и хришћани су почели осећати зулуме као неминовну последицу унутрашње анархије. Доброво је тада морало највише да пати, јер се налазило у равници, недалеко од колског пута Охрид-Битољ. Кад је стрпљење превршило меру Добровци су оставили куће и сву некретницу, и са породицама и са покретнином неко време крили се по оближњим шумама. Затим су се договорили са ресенским беговима да дођу под њихово окриље у Ресен, и да буду чивчивчије на њиховој земљи. Поменути старци говорили су ми, да су од тих породица, досељених из Доброва у Ресен, и садашњи: Добровци, Соколевци, Сасајковци, Коруновци, Богојевци, Попевци, Љабакровци, Босиљковци и Јовковци.

Крајем XVII века досељена је у Ресен и породица Башевци из села Вевчана, у околини Струге. Њих има сада у Ресну више кућа, поред тога што их се доста из Ресна и иселило у најновије доба.

Почетком XVIII века доселило се овамо из Меглена неколико словенских и цинцарских хришћанских породица. Пре свега дигла се породица Грнчаровци и доселила управо у Ресен. Затим се дигао неки Доре са сестром Маријом и упутио овамо. Али се зауставио у селу Гопешу. По занату су и он и Грнчаровци били лончари. Грнчаровци су нашли у Ресну добру земљу за свој занат, а Доре у Гопешу није нашао; чувши за Грнчаровце у Ресну, он се дигне из Гопеша и досели овамо. Кад је почео рад и нешто зарадио, удао је Доре сестру Марију у село Молоишта, а сам је узео девојку из Доброваца, из породице Коруноваца. Неки од његових потомака и данас се зову Доревци, по свом прадеду. Други су се почели презивати Љапчевци, ваљда по дебелом вуненом оргтачу, који се у Преспи сада зове *џуна*, а код Цинцара *љаја*. Данас у Ресну има двајестак породица, које Дореваца које Љапчеваца.

Доцније су из Меглена дошле друге породице, као: Тановци, Филитовци и др.; они су такође били лончари. Мегленци су у Ресну дали лончарству више полета, те се с временом проширио и круг породица, које су радиле тај занат. Тако су доцније прихватиле лончарство Башевци, Арђировци и др.

Последњи је из Меглена добегао неки Дона, који је у Ресен увео млевење „броша“: то је нека трава, чије се корење меље а затим продаје бојацијама за бојење вунених ствари црвено. За ту сврху удесио је он прво гладак камени темељ, велики око 4 кв. метра. Затим је докотрљао неки велики, нарочито зато удешени камен, и наместио га изнад оног темеља, тако да се камен помоћу гвоздене осовине окреће и меље корење. Као покретна снага употребљавао се обично коњ. Самлевеним брошем пуниле су се торбе, и продавале по суседним варошима, нарочито у Охриду.

Дона се оженио у Ресну и добио сина Трпа, Трпо Ђора, а Ђоре Риста и Јевтима. Ја сам говорио о овоме са Јевтимовим сином, који је у Ресну угледан трговац, и зове се Александар Доновић.

И нехотице се намеће човеку питање: зашто су ови људи чак из Меглена добегли овамо? У свима кућама Мегленаца постоји једно исто предање: да је у Меглену било онда велико гоњење хришћана и присиљавање да се потурче. Многи су се и потурчили, о чему нам сведочи мноштво потурчењака у Меглену, како Словена, тако и Цинцара. А многи Мегленци су бегством спасли савест и душу: такви су они Мегленци што су се доселили у Ресен.

Има једна турска породица у Ресну, то су Налбанти. Старци кажу да су они једни од првих досељеника у Ресну, и дошли су из Мале Азије као софте.

Опет у првој половини XVIII века доселио се у Ресен неки Вељан из неког прилепског села. Од овога Вељана има сада овде неколико породица. Вељан је имао два сина: Таса и Ђорша, а од ових први је имао три сина: Стефа, Кота и Андрију, а други четири: Митра, Јована, Наума и Наста. Сваки од ових има сада више синова, унука и праунука. Андријини синови носе презиме Туфекцијевци; његов син је Наум Туфекцијев, који је 1895. године у Софији убио бившег бугарског министра председника Стефана Стамболова. А Котев унук, Крста Вељановић, свршио је универзитет у Београду, и дуго времена служио као шеф и ревизор финансиске управе у Ресну и Битољу.

Око тога истог времена доселила се овамо породица Хаџи-Мишовци. Они су из Лазаро-Поља, код Дебра, пребегли у Молоишта, и

из овог села доцније у Ресен. У Молоиштима научили су мутавцилуку, и у Ресну почели радити као мутавције; затим, угледавши се на потомке Доне из Меглена, наместили су и они млин за брош. Сада су трговци. Неки од њих посвршавали су грчке школе и издају се за Грке.

У исто доба доселила се овамо и једна породица из великог струшког села Вевчана; то су Котларовци, од којих и сада има у Ресну пет-шест трговачких кућа.

Од средине XVIII до средине XIX века Ресен је нагло порастао досељавањем Арнаута, Словена и Цинцара из разних места. Нарочито много Арнаута овамо се доселило за време Али-паше Јањинског и Целаледин-бега Охридског. Граница између земаља једнога и другога била је граница између села Грнчара и Подмочана: Грнчари су припадали Али-паши, а Подмочани Целаледин-бегу. Који се Арнаутин огреши о неко наређење тих арнаутских деспота, имао је да плати главом или да побегне. Они су предпостављали ово друго. Тако је много Арнаута прешло у земљу Целаледин-бега, дакле у нашу Преспу. Неки су од њих остали по селима, у Горњој и Доњој Белој-Цркви, у Козјаку, Букову итд., а око сто породица доселило се у Ресен, они су постали извршиоци бегових и агиних наредба. Такве су на пр. ове породице: Караваник, Суљовци, Дајовци, Узеировци, Ђартлијовци, Меџан, Суљо-оцовци, Тајировци и т. д. Доцније је и из преспанских села прешло много муслимана у варош, као: Шаторовци, Тачевци, Ђучуковци, Алчевци, Куцликовци и др.; за њих се не памти из којих су села баш дошли. А за Зећелилијовце и Евнопенувчевце зна се да су досељени из села Евле, које је сада због тога чисто словенско и хришћанско.

И много Словена се доселило у овом међувремену. То је, пре свега, породица Стрезовских, која сада у Ресну има десет породица. Они су пореклом из села Грнчара. У XVIII в. иселили су се у суседно село Подмочане; а одатле су се доселили у Ресен за доба када је ова варош припала Целаледин-бегу Охридском. Из ове породице је било више црквених достојанственика, и доста образованих људи. Сада су из ове породице два Крста Стрезовића: један је чувени лекар-гинеколог у Русији, а други је председник Ресенске општине, врло образован и важна политичка личност не само у Преспи, него и у целој нашој Битољској области.

У исто доба, т. ј. почетком деветнаестог века, доселиле су се у Ресен две породице, а предак се и једне и друге звао Вељо. Један је из села Боуна прешао као сироче у село Сопотско, где се оженио и добио велики мираз; одатле се доселио у Ресен, где је отворио бакалску радњу. Други је из села Лесковца у стењској општини. Од обојице има сада у Ресну по неколико породица.

Породице Чокашевци и Миљовски јесу из села Лахца, 8 км. јужно од Ресна. Кунгуловци су дошли из села Петрина, а Китановци из неког Битољског села. Цоцмановци и Чавдаровци дошли су из села Грнчара. У исто доба досељени су у Ресен и Шејтановци, Минчевци, Цолевци, Бацевци, Баранда, Љупевци, Пројовци, Пројковци, Чачоровци, Шандоровци, Најдовци (ови из села Крушја), Карапанчовци (сад их је 4 породице из села Псодера у околини Лерина), Тозијевци (из села Туминец, сада у албанском делу Преспе) и др.

Тада је досељено у Ресен и доста Цинцара. Најпре из Москопоља, који лежи 15 км. западно од Корче, у Арбанији. Као што је познато Москопоље је у XVII и XVIII веку била велика и знатна варош, где је постојала и грчка и словенска штампарија. Ту је штампано и

много словенских књига. Поменути Али-паша Јањински (1741—1822) порушио је Москопоље и од тада се стотинама породица дуго времена потуцало по околним местима. Око сто породица зауставило се у Охриду где се и данас налазе; друга стотина створила је колоније у околини Битоља, од којих су се створила села Магарево и Дихово; много њих је отишло и у Битољ, Крушево, Велес, Скопље, Варну (Бугарска), Београд ит.д. Око 50 породица задржало се и остало у Ресну, од којих су неке помрле, неке се иселиле у Румунију, Бугарску и Србију, и у Ресну има данас само 22 породице. Москопољци су у Ресну: 1. Христо, 2. Ване и 3. Ђорђе Калајџијовци; 4. Мито Дона, 5. Јанко 6. Никола, 7. Пандо, 8. Стеријо Царцараћи, 9. Мито, 10. Алексо Лина; 11. Јевтим Стеријо Виша; 12. Синка Коча; 13. Халчо, 14. Панде, 15. Алексо, 16. Дорче Жала; 17. Василије, 18. Никола Паринтије Јота; 19. Ване, 20. Мите Кости Јота; 21. Ицо Ганела и 22. Кости Унчо Хаџи.

Кад је реч о Цинцарима да кажем нешто и о онима који су дошли из суседних села Гопеша и Молоишта. Они су се доселили овамо тридесетих и четрдесетих година прошлога века. Од гопешких породица сада су у Ресну: Никола, Ђорђе, Симо, Ташко, Ставреш и Аурели Табак-Мустик (гопешко им је име Мустик, а у Ресну су прозвани Табаковци) и Ламбо Наћи Прца. Из Гопеша је, као што рекох, породица Дочовци, која је сада у Ресну разграната у десетак породица, само је она овамо дошла врло рано, када овде није било ни једног Цинцарина, те је стога сада потпуно пословењена. Из села Молоишта је једна породица Зетовци, која је данас разграната у седам породица.

Хан каже да је 1863 г. нашао у Ресну 60 циганских породица. Има у Ресну један стари циганин Рустем, који каже за себе да је старији од Крста Кремша Србиновића, има дакле преко сто година. Он каже да памти свога деду Јумера, који је умро пре осамдесет година, а било му је онда 90—100 година. И тај Јумер је рођен овде; значи да се он родио пре 170—180 година, у првој половини XVIII века. Онда је у Ресну било само три циганске породице. Све три су живе у Ресну, али је само једна породица имала ту радњу, а две друге радиле су по селима; и то Јумер и његов отац у Сопотску. Од те три породице сада има 15 породица; од њих су се неке одселиле у Битољ и Охрид.

За време Али-паше иселило се из Арбаније доста других Цигана, од којих су неки дошли и у Ресен. Стога је врло вероватно да је овде 1863. год., када је пролазио Хан, било око 60 циганских породица. Сада их има мање, око 40 породица или 160 душа. Сви они, и стари и ново досељени, говоре неким арбанским дијалектом, што непосредно указује на то да су дошли из Арбаније.

Из досада наведенога излази да су врло блиске истини цифре о броју кућа, које је 1863. год. нашао Хан у Ресну.

Он наводи 600—700 кућа за оно доба, а данас, по тачним подацима у општини, има 909 кућа. Значи да је Ресен, од 1863 год. до данас, дакле за неких 60 година, нарастао за 200—300 кућа, или породица.

Од 1863. године досељено је у Ресен више породица, од којих наводим: Дуљзновци су дошли из Г. Дупена; Неџовци из Г. Дупена у Јанковац, а из Јанковца у Ресен; Наум Туџар из Боуна (сада су 2—3 породице); Радевци из Сопотског (неколико породица); Рајчанци из Рајца; Тенеџеџијевци из доње Беле Цркве; Божиновци из Кривена (сада их је 6—7 породица) и др. И за време последњих ратова дошло је из околних села много породица, као на пр. Низамовци (с две породице) и Чаушовци (3—4 породице) из Јанковца и т. д.

За последњих 50 година дошло је из Старова и околних села тридесетак арнаутских породица, као што су Дзуферовци, Рамановци, Вршаровци, и т. д. 1912. године порушено је село Буково и тада се десетак породица доселило у Ресен.

Данас Ресен, као што рекох, има 909 кућа или и 4102 становника, рачунајући ту и неколико чиновничких породица. Мушких је 2146, а женских 1956; мушких је више 190, и ако је у ово послератно доба било толико емиграције у Америку. Православних, Словена и Цинцара, има 2407 душа, а муслимана, Словена, Турака, Арнаута и Цигана, 1695 душа; православних је више за 712 душа.

Ђорђе Киселиновић.
